

**Վ. ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ В. БРЮСОВА
BRUSOV STATE UNIVERSITY**

**ԲԱՆԲԵՐ
Վ. ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ВЕСТНИК ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ
В. БРЮСОВА
BULLETIN OF BRUSOV STATE UNIVERSITY**

ԼԵՉՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

ЛИНГВИСТИКА И ФИЛОЛОГИЯ

LINGUISTICS AND PHILOLOGY

1(60)

**Վ. ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
«ԼԻՆԳՎԱ» ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ**

ԵՐԵՎԱՆ - 2022

**ԱՐՁԱԿ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ՌԻԹՄԻ ՊԱՀՊԱՆՈՒՄԸ
ԹԱՐԳՄԱՆՎԱԾՔՈՒՄ**

ԼԻԼԻԹ ԲԱԴԱԼՅԱՆ

Համառոտագիր

Հետազոտության նպատակն է ուսումնասիրել ռիթմի դերն ու գործառույթը արձակում և դրա պահպանման ուղիները թարգմանության մեջ: Վերլուծությունը հիմնված է Ռեյ Բրեդբերիի «Մարսյան քրոնիկոն» վեպի և Ջ.Բոյաջյանի կողմից դրա հայերեն թարգմանության վրա: Ընդհանուր առմամբ, թարգմանչին հաջողվել է պահպանել աղբյուր տեքստի և՛ պատկերավորությունը, և՛ ռիթմը, մասնավորապես բանաստեղծական և գրքային բառեր կիրառելու ռազմավարությունը շնորհիվ: Վերջինս նրան հնարավորություն է տալիս ոչ միայն ապահովել պատկերների պահպանումը, այլև փոխհատուցել թարգմանության որոշ հատվածներում ռիթմի կորուստը, քանի որ անհնար է հասնել ռիթմիկ համարժեքության՝ լեզուների կառուցվածքային տարբերությունների պատճառով:

Հիմնաբառեր՝ արձակ, գիտաֆանտաստիկ ժանր, ռիթմ, մեղեդայնություն, անշաղկապություն, բազմաշաղկապություն, զուգահեռ կառույցներ, բաղաձայնոյթ, շրջուն շարադասություն

Ներածություն

Գիտաֆանտաստիկ գրականության ժանրի առանձնահատկությունը գիտականի ու գեղարվեստականի, իրականի ու երևակայականի հակադրամիասնությունն է: Այն փորձում է պատասխանել այն հարցին, թե ինչպիսի կիրառություն կարող են ունենալ գիտական հայտնագործությունները, և թե ինչ ազդեցություն է ունենալու գիտությունը մարդկային էակների վրա մարդկության ապագայի վրա (Մուրադյան, 2017):

Լեզվաոճական առանձնահատկությունների առումով գիտաֆանտաստիկան տարբերվում է մյուս բոլոր ժանրերից: Հեղինակը

ծգտում է ներկայացնել գիտատեխնիկական փոփոխություններն ու նորարարությունները, դրանց հավանական հետևանքներն ու ազդեցություններն այնպես, որ ընթերցողը կարողանա պատկերացնի նկարագրվող երևույթները, դեպքերն ու իրադարձությունները: Այն, ինչ հիմնականում գիտաֆանտաստիկ ժանրին պատկանող պատմվածքներն ու վեպերը տարբերում է մյուս ժանրերին պատկանող պատմվածքներից ու վեպերից, գիտությանն ու տեխնիկային առնչվող բառապաշարն է: Ակնհայտ է, որ այդ բառերն ու տերմինները հաճախ որևէ կապ չունեն իրականության հետ, քանի որ դրանք կարող են լինել մտացածին, երևակայական: Հաշվի առնելով գիտաֆանտաստիկ ժանրի այս առանձնահատկությունը՝ թարգմանական խնդիրների հաղթահարման համար կարևորվում է ոչ միայն տրամաբանական-վերլուծական, այլև ստեղծագործ միտք ու վառ երևակայություն ունենալը՝ ողջ խորությամբ ըմբռնելու աղբյուր տեքստում նկարագրվող դեպքերն ու իրադարձությունները, որոնք պետք է փոխանցել թիրախ տեքստին (MacLean, 1997, p. 14):

Բացի վերոնշյալ առանձնահատկությունից, գիտաֆանտաստիկ ժանրի յուրաքանչյուր գրող հանդես է գալիս իր ուրույն ոճով, ինչպես, օրինակ՝ Ռեյ Բրեդբերին, որը ստեղծագործելով տվյալ ժանրում, աչքի է ընկնում իր բանաստեղծական լեզվով: Այդ լեզուն ստեղծվում է հեղինակի կիրառած լեզվական արտահայտչամիջոցների շնորհիվ: Հեղինակը ստեղծում է տպավորիչ տեսարաններ անձնավորման, փոխաբերության, համեմատության, մակդիրի, չափազանցության, փոխանունության, օքսիմորոնի և ոճական այլ հնարների միջոցով: Այս ամենի արդյունքում հեղինակն արթնացնում է այնպիսի հույզեր, անբացատրելի զուգորդություններ և վառ մտապատկերներ՝ ասես ինքդ էլ գտնվում ես նկարագրվող վայրերում և դառնում զարգացող բոլոր դեպքերի ու իրադարձությունների ականատեսը: Ռ. Բրեդբերիի արձակը աչքի է ընկնում նաև ռիթմով, ինչը մեղեդայնություն է հաղորդում տեքստին: Նման ռիթմամեղեդային հատվածներով հագեցած է «Մարսյան քրոնիկոն» վեպ-պատմվածաշարը, որտեղ Ռ.Բրեդբերին ներկայացնում է ապագան, որը կրում է մարդկության անուղղելի սխալների հետևանքը:

Ընդհանուր առմամբ, չափածո և արձակ ստեղծագործությունների առանցքային տարբերությունը տաղաչափությունն է, որն,

այնուամենայնիվ, կարող է արտահայտվել նաև արձակում՝ այն դարձնելով բանաստեղծական (<https://bit.ly/3IPEOYh>): Դեռևս Արիստոտելն ու Ցիցերոնն են պնդել, որ չափածոն ու արձակը դիմումով չէ, որ տարբերվում են: Ըստ Արիստոտելի արձակը պետք է ունենա ռիթմ, բայց ոչ չափ(ոսք) (<https://bit.ly/3727grx>):

Վ.Մ. Ժիրմունսկին գրում է, որ արձակի ռիթմը ոչ միշտ է, որ կառուցվում է հնչյունական կրկնությունների շուրջ, այլ բառային կրկնությունների վրա հիմնված տարբեր քերականական և շարահյուսական զուգահեռ կառույցների (Хажиева, 2007):

Այսպիսով, բանաստեղծական արձակի կարևոր առանձնահատկությունը ռիթմամեղեդայնությունն է, որի հիմքում ընկած են չափածո գեղարվեստական խոսքին բնորոշ ռիթմը, հանգը, բաղաձայնային ու առձայնային: Ի լրումն այս ամենի՝ խոսքն ավելի ռիթմիկ է դառնում բազմաշաղկապության և անշաղկապության միջոցով:

Ինչպես նշում է, Մ. Մ. Գիրշմանը, ռիթմը կարող է ի հայտ գալ գրական ստեղծագործության ամենատարբեր մակարդակներում, օրինակ՝ տեքստի որոշակի հագեցած հատվածներում, կամ որոշակի թեմաների, մոտիվների, կերպարների և իրավիճակների կրկնություններում և հակադրություններում, սյուժետային զարգացման օրինաչափություններում և այլն (Хажиева, 2007):

Ռիթմամեղեդայնության կարևորագույն գործառույթը հուզականություն ստեղծելն է և ստեղծագործության պատկերավորությանը նպաստելը: Ինչպես Ա.Վ. Չիչերինն է եզրակացնում, արձակի ռիթմի համար որոշիչ նշանակություն ունի բանաստեղծական խոսքի ոչ թե հնչյունական, այլ իմաստային կառուցվածքը: Շեշտված և չշեշտված վանկերի դասավորությունը կատարում է որոշակի դեր, բայց չի որոշում ռիթմի էությունը: Նա պնդում է, որ ռիթմը կապված է գեղարվեստական բովանդակության հետ և դրա արտահայտման միջոցներից մեկն է (Хажиева, 2007):

Հաշվի առնելով ռիթմի վերոնշյալ գործառույթի կարևորությունը՝ բնագրի տաղաչափական առանձնահատկություններն անհրաժեշտ է պահպանել նաև թարգմանվածքում, որպեսզի թիրախ տեքստի ընթերցողը զգա, տեսնի և լսի այն ամենը, ինչ զգում, տեսնում և լսում է

բնագիրն ընթերցողը: Բանաստեղծական արձակի դիժմի փոխանցումը կարևոր է նաև հեղինակի ուրույն ոճի պահպանման տեսանկյունից:

Սույն աշխատանքի նպատակն է ուսումնասիրել ռիթմամեղեդայնության ստեղծման միջոցները արձակ ստեղծագործության մեջ և դրանց պահպանման հնարավոր ուղիները թարգմանվածքում՝ հիմնվելով Ռ.Բրեդբերիի “The Martian Chronicles” ստեղծագործության և դրա հայերեն թարգմանության նյութի վրա:

Հատկանշական է, որ տվյալ ստեղծագործության մեջ նկարագրական բոլոր հատվածների պատկերավորության հիմքում գունանունների և բնածայնական բառերի, ինչպես նաև բառային ոճական մի շարք հնարների լայն կիրառությունն է, որով հեղինակը բոլոր տեսարաններին կենդանություն է հաղորդում: Իսկ հնչյունական և շարահյուսական ոճական հնարների կիրառությունը ապահովում է ստեղծագործության ռիթմամեղեդայնությունը՝ դասելով այն բանաստեղծական արձակի ժանրին:

Բազմաշաղկապությունը և անշաղկապությունը՝ ռիթմամեղեդայնության ստեղծման միջոց

Պատմվածաշարը սկսվում է «Հրթիռի ամառ» վերնագրված պատմվածքով: Վերնագրի ընտրությունը պատահական չէ: Հեղինակը պատկերում է, թե ինչպես է հրթիռի վայրէջքից հետո Մարսում ձմեռը վայրկենական փոխվում ամռան: Հեղինակն իրար հաջորդող փոքրիկ տեսարանները ներկայացնում է բանաստեղծական խոսքին բնորոշ ոճական հնարի՝ անշաղկապության (asyndeton) միջոցով:

*One minute it was Ohio winter, **with doors closed, windows locked, the panes blind with frost, icicles fringing every roof**, children skiing on slopes, **housewives lumbering like great black bears in their furs** along the ice streets.*

*Մի պահ առաջ Օհայոյի ձմեռ էր. **դռները՝ փակ, պատուհանները՝ գոց, ապակիները՝ եղյամից կուրացած, սառցալուսաները՝ բոլոր տանիքների պռունկներից կախ, երեխաները դահուկներով սահում էին զառիթափից, տանտիկիները՝ հաստամարմին սև արջերի պես մորթապատ, դնդնում սառած փողոցներում :***

Նկատելի է, որ թարգմանիչը մասամբ է պահպանել թիրախ տեքստի շարահյուսությունը, քանի որ եթե թիրախ տեքստը կազմված է

բացարձակ դերբայական դարձվածներով (Absolute Participial Construction), ապա հայերենում դրանք ոչ միշտ է հնարավոր պահպանել: Այնուամենայնիվ, թարգմանիչը կորուստը փորձել է փոխհատուցել բառային միջոցներով՝ բանաստեղծական ոճին բնորոշ բառերի և բառակապակցությունների՝ *պարուհանները գոց, պռունկներից կախ*, կիրառմամբ: Նշենք միայն, որ **“the panes blind with frost”** փոխաբերական մակդիրի գեղագիտական պատկերն արտահայտվել է բառացի թարգմանությամբ՝ **«ապակիները՝ եղամից կուրացած»**, ինչից հնարավոր էր խուսափել պարզապես օգտագործելով **եղամապատ** ածականը, որի շնորհիվ կպահպանվեին նաև զուգահեռ կառույցները:

Վերոնշյալ հատվածին հաջորդում է մի տեսարանի նկարագրություն, որտեղ ձմեռը մի ակնթարթում վերածվում է շոգ ամռան: Այս հատվածում մեղեդայնությունը ստեղծվում է մի կողմից բազմաշաղկապությամբ (polysyndeton), մյուս կողմից պարզ նախադասությունների անշաղկապ հաջորդականությամբ:

*And then a long wave of warmth crossed the small town. A **flooding sea of hot air**; it seemed as if **someone had left a bakery door open. The heat pulsed among the cottages and bushes and children.** (p.7).*

*Իսկ հեղու ջերմության մի վարար ալիք անցավ փոքրիկ քաղաքով: **Տաք օդը հորդեց ծովացած, կարծես ինչ-որ մեկը փոխ դուռը բաց էր թողել: Տապի տրոփյունը պարուրեց տներն ու թփերը և երեխաներին:** (էջ 9):*

Թարգմանվածքում դարձյալ ակնհայտ են շարահյուսական փոփոխությունները: Այսպես՝ անվանական անդեմ նախադասությամբ արտահայտված **“a flooding sea of hot air”** փոխաբերությունը թարգմանվել է դիմավոր նախադասությամբ՝ **«տաք օդը հորդեց ծովացած»**, որտեղ պահպանվել է ոչ միայն պատկերը, այլև բանաստեղծական ոճը շնորհիվ *հորդեց ծովացած* բառակապակցության: Ինչ վերաբերում է բազմաշաղկապությանը, ապա հայերենում այն տարածված երևույթ է, այդ իսկ պատճառով, պարտադիր է այն պահպանելը:

*Afternoons, when **the fossil sea** was warm **and** motionless, **and** the wine trees stood stiff in the yard, **and** the little distant Martian bone town was all enclosed, and no one drifted out their doors, you could see Mr. K himself*

in his room, reading from a metal book with raised hieroglyphs over which he brushed his hand, as one might play a harp (p. 8).

Իրիկնամուտին, երբ **վաղնջյան ծովը** տաք էր **ու** անշարժ, **և** գինեծառերը բակում կանգնած էին քարացած, **և** մարսյան փոքրիկ հեռավոր քաղաքը ամբողջովին պարփակվում էր իր մեջ, **և** ոչ ոք ուրիշ դուրս չէր դնում դռնից, պարոն Ք-ին կարելի էր տեսնել իր սենյակում մեկտաղա գրքերի ուռուցիկ պատկերագրերը կարդալիս, որոնց այնպես էր հպվում ձեռքով, **ինչպես** տավիղ են նվագում (էջ 10):

Վերոնշյալ նկարագրական հատվածի ռիթմամեղեդայնությունը ևս ստեղծվում է **and** համադասական շաղկապի կրկնությամբ, որը պահպանվել է նաև հայերեն թարգմանվածքում: Այուամենայնիվ, ինչպես վերը նշվել է, բազմաշաղկապությունը հայերենին բնորոշ չէ և դրա բացթողումից հայերեն թարգմանվածքը չէր տուժի: Ողջ պատմվածաշարում Ռ.Բրեդերին ծովին առնչվող մակդիրային կառույցներով պատկերում է Մարսի անապատային անձայրածիր, լերկ մակերեսը՝ առավել պատկերավոր դարձնելով մոլորակի ամայությունն ու ստերջությունը, օրինակ՝ empty sea-ցամաքած ծով, dead sea- մեռյալ ծով, ancient sea- վաղնջյան ծով, իսկ այս օրինակում՝ **“fossil sea”** մակդիրով, որը թարգմանվել է **վաղնջյան ծով**: Հաշվի առնելով, որ **“fossil sea”** արտահայտությունը այս համատեքստում նկարագրում է անապատը, կարելի է թարգմանել «ցամաք ծով»:

Բաղաձայնային ռիթմամեղեդայնության ստեղծման միջոց

Ռիթմամեղեդայնության ապահովման մեջ կարևոր դեր ունի նաև բաղաձայնային ռիթմը:

The warm desert air changing the frost patterns on the windows, erasing the art work. The skis and sleds suddenly useless. The snow, falling from the cold sky upon the town, turned to a hot rain before it touched the ground (p. 7).

Անապատի բարկ շունչը վերակերպեց պատուհանների սառցե նախշերը՝ **սրբելով արվեստակերպ զարդանկարները: Դահուկներն ու սահնակները հանկարծ անպիտան դարձան:** Պաղ երկնքից քաղաքի վրա թափվող ձյունը մինչև գետնին հասնելը վերածվում էր **ջեռ անձրևի** (էջ 9):

Բաղաձայնոյթով արտահայտված ռիթմամեղեդայնություն՝ **“skis and sleds suddenly useless”**, ինչը բնական է, որ ոչ միշտ է հնարավոր պահպանել թարգմանության մեջ: Այստեղ ևս հայերեն թարգմանվածքի հետ համեմատելիս ակներև է դառնում, որ բանաստեղծական շունչը հաղորդվել է բառապաշարի միջոցով, օրինակ՝ **warm air – բարկ շունչ, hot rain -ջեռ** անձրև:

Մեկ այլ հատվածում այնուամենայնիվ, թարգմանչին հաջողվել է պահպանել բաղաձայնոյթը:

The sun was in the sky, the wind blew, the grass was green, the screen door stood wide (p. 71)

Արևը փայլում էր երկնքում, հովն էր շնկշնկում, խոտը կաս-կանաչ էր, դուռը՝ կրնկի վրա բաց (էջ 71):

Անգլերենում մեղեդայնությունն արտահայտվել է “s” և “g” և իսկ հայերենում՝ «շ» և «կ» հնչյուններով արտահայտված բաղաձայնոյթով:

Կրկնությունը՝ ռիթմամեղեդայնության ստեղծման միջոց

Ներկայացվող հաջորդ հատվածը պատմվածաշարում մեղեդայնությունն ապահովող լավագույն օրինակներից է:

The sand slid whining under; the blue hills drifted by, drifted by, leaving their home behind, the raining pillars, the caged flowers, the singing books, the whispering floor creeks (p. 15).

Ավազը վնգոցով սահեց ցած, **եկան ու անցան մով բլուրները, եկան ու անցան՝** հեռվում թողնելով նրանց տունը, անձրևամաղ սյուները, վանդակված ծաղիկները, երգող գրքերը, հատակի շնչաձայն առվակները (էջ 17):

Նկարագրվող տեսարանի ողջ հմայքն ընկալելի է դառնում ինչպես բնաձայնական բառերի, այնպես էլ բնության երևույթների անձնավորման և մակդիրային կառույցների միջոցով: Այդ մասին է վկայում անսահման ցավ ու տառապանք արտահայտող ավազի վնգոցը, երբեմնի անշարժ բլուրների տեղաշարժը, երգող գրքերը և առվակի ձայնը, որը ներկայացվում է իբրև շշուկ՝ ասես լսելի դառնալով ընթերցողի համար: **Անձրևամաղ** և **շնչաձայն** ածականների կիրառումը, **blue** գունանունի թարգմանությունը բանաստեղծական լեզվին բնորոշ **մով** միավորով, և **drifted by** կառույցի թարգմանությունը՝ **եկան ու անցան**

բառակապակցության կրկնությամբ ապահովում են հայերեն թարգմանվածքի բանաստեղծական շունչը:

*She didn't watch the dead, ancient **bone-chess cities** slide under, or the old canals filled with emptiness and dreams. Past **dry rivers** and **dry lakes** they flew, **like a shadow of the moon, like a torch burning** (p. 15).*

Նա չէր նայում ներքևով անցնող մեռյալ, հինավուրց **ոսկրե շախմատի նման քաղաքներին** և ոչ էլ ամայությանը ու անուրջներով լի ջրանցքներին: Նրանք թռչում էին **ցամաք գետերի և ցամաք լճերի վրայով, ինչպես լուսնի ստվեր, ինչպես վառվող ջահ** (էջ 18):

Բնագրում հեղինակը կիրառել է շրջուն շարադասություն՝ “**past dry rivers and dry lakes they flew**”, որով ընդգծում, արտահայտչականություն է հաղորդում հատվածին, սակայն հայերեն թարգմանվածքում այն պահպանված չէ՝ «**նրանք թռչում էին ցամաք գետերի և ցամաք լճերի վրայով**», հետևաբար, հատվածի արտահայտչականությունը, կարծես, նվազում է: Աղբյուր և թիրախ տեքստերի միջև համարժեքությունը պահպանելու նկատառումներից ելնելով՝ հնարավոր էր պահպանել շրջուն շարադասությունը հետևյալ կերպ՝ «**նրանք ցամաք գետերի և ցամաք լճերի վրայով էին թռչում**»: Ուսումնասիրվող օրինակի բանաստեղծականությունն, այնուամենայնիվ, պահպանված է համեմատության հատվածում՝ “**like a shadow of the moon, like a torch burning**”- «**ինչպես լուսնի ստվեր, ինչպես վառվող ջահ**»:

*The little town was full of people drifting in and out of doors, saying hello to one another, wearing **golden masks and blue masks and crimson masks** for pleasant variety, **masks with silver lips and bronze eyebrows, masks that smiled or masks that frowned**, according to the owners' dispositions (p. 38).*

Քաղաքը լի էր մարդկանցով, որոնք ներս ու դուրս էին անում դռներից, բարևում մեկմեկու և հանուն հաճելի բազմազանության՝ **ոսկեգույն, լաջվարդ և բոսոր դիմակներ էին դրել, արծաթաթույր շուրթեր և բրոնզագոծ հոնքեր ունեցող դիմակներ, ժպտուն ու խոժոռ դիմակներ**՝ տերերի բնավորությանը համապատասխան (էջ 39):

Տվյալ հատվածում մեղեդայնությունը ապահովվել է մի կողմից անշաղկապության՝ “**the little town was full of people drifting in and out**

of doors, saying hello to one another, wearing golden masks”, մյուս կողմից բազմաշաղկապության միջոցով՝ **“golden masks and blue masks and crimson masks”**: Գունանունների լայն կիրառությունը միաժամանակ իրականացնում է պատկերաստեղծման կարևորագույն գործառույթը, իսկ ընդգծված հատվածը թարգմանվել է **«ոսկեգույն, լաջվարդ և բոսոր դիմակներ»**, որտեղ թարգմանիչը չի պահպանել բնագրում արտահայտված բազմաշաղկապությունը և **“mask”** բառի կրկնությունը, սակայն գունանունների ընտրությամբ պահպանվել է բնագրի բանաստեղծական շունչը, որը նկատում ենք նաև **“silver lips and bronze eyebrows”** հատվածի թարգմանության մեջ՝ **«արծաթաթույր շուրթեր և բրոնզագոծ հոնքեր»**: Իսկ **“masks that smiled or masks that frowned”** համազոր նախադասություններով արտահայտված հատվածը թարգմանվածքում արտահայտվել է քերականական փոխակերպմամբ՝ **«ժպտուն ու խոժոռ դիմակներ»**:

Ջուզահեռ կառույցները՝ ռիթմամեղեդայնության ստեղծման միջոց

The rockets set the bony meadows afire, turned rock to lava, turned wood to charcoal, transmitted water to steam, made sand and silica into green glass which lay like shattered mirrors reflecting the invasion, all about. The rockets came like locusts, swarming and settling in blooms of rosy smoke (p. 133).

Հրթիռներն այրում էին սմբած մարգագետինները, քարը վերածում լավայի, փայլը՝ ածխի, ջուրը գոլորշու փոխարկում, ավազն ու կայծքարահողը դարձնում կանաչ ապակի, որը ցիրուցան էր շուրջբոլորը ներխուժումն անդրադարձնող ջարդուփշուր հայելիների պես: Հրթիռները գալիս էին, **ինչպես մորեխների պարսեր** և վայրէջք կատարում վարդերանգ ծխի փթթուն գալարների մեջ (էջ 132):

Հատվածի ռիթմամեղեդայնությունն արտահայտված է անշաղկապությամբ և **“t”** հնչյունով արտահայտված բաղաձայնությով: Թեև վերջինս պահպանված չէ թարգմանվածքում, ինչպես բերը քննարկված մի շարք օրինակներում, այստեղ ևս թարգմանչին հաջողվել է պահպանել բնագրի պատկերավորությունը բառապաշարի ճիշտ ընտրությամբ՝ **«վարդերանգ ծխի փթթուն գալարներ»**: Այս համատեքստում **“set afire”** արտահայտության իմաստը կարելի էր

փոխանցել «կրակի մատնել» համարժեքով, որով պատկերավոր է դառնում կործանման, ոչնչացման տեսարանը:

*The river flowed black between the buildings, with a **rustle and a creak and a constant whispering shuffle**. It was a very **quiet** thing, with a great certainty to it; **no laughter**, no wildness, just steady, **decided**, and ceaseless flow (p. 157).*

Սև գեղը **ճոնչագին, խշշունով ու միալար քսրքսրոցով** հորդում էր շենքերի միջև: Շատ **խաղաղավեպ** էր, խորին վստահությամբ լի, **ոչ մի ծիծաղ, անշնորհքություն, միայն հաստատուն, վճռալի** ու անդադար հոսք (էջ 154):

Նկարագրական այս հատվածի պատկերավորության հիմքում փոխաբերությունն է՝ սևահեր երկրաբնականների ամբոխը, որը գետի պես հոսում է հանդարտ: Մեղեդայնությունը ստեղծվում է դարձյալ բնածայնական բառերի և բազմաշաղկապության միջոցով: Վերջինս չի պահպանվել հայերենում:

Նմանատիպ օրինակ է նաև ընտրված հաջորդ հատվածը:

*He was only aware of a **whistling** and a high windy **screaming, as of steel on sand**, and it was the sound of the sharp razor prows of the sand ships preening the sea bottoms, their **red** pennants, **blue** pennants unfurled (p. 235)*

Միայն **շոինդն** էր հասնում ականջին և հողմաշունչ **ուժգին մռունչ, կարծես պողպատն առներ ավազին**, իսկ դա սրասայր քթերով ծովատակն **ակոսող կարմիր դրոշակները, ծավի** դրոշակները պարզած ավազանավերի ծայնն էր (էջ 230):

Պատկերաստեղծումը իրականացվել է բնածայնական բառերի միջոցով՝ **“whistling”** և **“screaming”** համապատասխանաբար թարգմանված «շոինդ» և «մռունչ» բանաստեղծական բառերով, որոնք հայերենում առանձնանում են ուժգնություն արտահայտող հարանշանակությամբ: Հատկանշական է նաև **“blue”** գունանունի թարգմանությունը **«ծավի»** բառի միջոցով, քանի որ բոլոր գունանունների թարգմանության համար Զ.Բոյաջյանը ընտրել է դրանց նրբերանգները բնորոշող բառեր, որոնք ավելի հատուկ են գեղարվեստական, բանաստեղծական ոճին: Անհրաժեշտ է նշել միայն, որ ավազն ակոսող նավերի նկարագրության հատվածի մեղեդայնությունը

թարգմանվածքում կորել է, ուստի կարելի է առաջարկել հետևյալ թարգմանությունը՝ «Դա լուկ ձայնն էր կարմիր ու ծավի դրոշակները պարզած ավազանավերի, որոնք սրասայր քթերով ծովադակն էին ակոսում»:

Երկրաբնականների կողմից Մարսի ոչնչացումն առավել պատկերավոր է դառնում կործանիչ ու մահաբեր ոռոգողների նկարագրությամբ:

Full grown without memory, the robots waited. In green silks the color of forest pools, in silks the color of frog and fern, they waited. In yellow hair the color of the sun and sand, the robots waited (p.188).

Սպասում էին անհուշ մեծացած ու հասակ առած ոռոգողները: Սպասում էին՝ անտառային լճերի գույնի, գորտի և ձարխտորի գույնի կանաչ մեղաքսներ հագած: Սպասում էին արևի և ավազի գույնի դեղնաշեկ մազերով (էջ 185):

Ինչպես տեսնում ենք, բանաստեղծականությունն արտահայտվել է զուգահեռ կառույցների կրկնությամբ և շրջուն շարադասությամբ: Թարգմանչին հաջողվել է մասամբ պահպանել հատվածի մեղեդայնությունը հայերենին բնորոշ շարադասությամբ, թեև հետևյալ թարգմանությունը ամբողջովին կպահպաներ բնագրի զուգահեռ կառույցների ստեղծած էֆֆեկտը՝ «Սպասում էին ոռոգողները՝ անհուշ մեծացած ու հասակ առած: Սպասում էին՝ անտառային լճերի գույնի, գորտի և ձարխտորի գույնի կանաչ մեղաքսներ հագած: Սպասում էին արևի և ավազի գույնի դեղնաշեկ մազեր դրած»:

Հուզարտահայտչական բառապաշարը՝ որպես թարգմանվածքում ռիթմամեղեդայնության կորստի փոխհատուցման միջոց

Ուսումնասիրվող ստեղծագործության մեջ կան պատկերավորությամբ և ռիթմամեղեդայնությամբ առանձնացող մի շարք հատվածներ, որոնց թարգմանության ժամանակ թարգմանիչն ավելի մեծ ուշադրություն է դարձրել պատկերավորությանը ոճական հնարների թարգմանությամբ՝ անտեսելով ռիթմամեղեդայնության պահպանումը:

Պատմվածաշարում մարսեցիների հանդեպ ընդհուպ մինչև ատելության հասնող անհանդուրժողականությունն առավել վառ ներկայացվում է երկրորդ մասում, մասնավորապես՝ «2003-ի հունիս.

երկինքն ի վեր» պատմվածքում: Սամյուել Թիսը՝ չար և սահմանափակ մտածելակերպ ունեցող, բոլորին թերագնահատող և ըմբոստ երկրաբնակը, մարսեցիներին նկարագրում է որպես «մեծ-մեծ, արնակալած աչքերով սնկանման հրեշներ»՝ հուսալով վախեցնել երկրաբնակներին և կանխել նրանց թռիչքը Մարս մոլորակ: Այնուամենայնիվ, նրա ջանքերն ապարդյուն են, քանզի երկրաբնակները՝ «մրագույն տաք ջրերը», ի վերջո, նստում են հրթիռներն ու հեռանում Երկրից.

*Mars was a distant shore, and the men spread upon it in waves. Each wave was different, and each wave stronger. The first wave carried with it men accustomed to spaces **and** coldness **and** being alone, the coyote and cattlemen, **with no fat on them, with faces the years had worn the flesh off, with eyes like nailheads, and hands like the material of old gloves, ready to touch anything** (p. 148).*

Մարսը հեռավոր ափ էր, և մարդիկ ալիք-ալիք սփռվում էին այդ ափին: Ամեն մի ալիք փարբեր էր, ամեն մի ալիք՝ նախորդից զորեղ: Առաջինը բացեց հեռաստաններին և ցրտին ու մենությանը սովոր մարդկանց՝ ոսկեխույզների և հովիվների, որոնց վրա միս չկար, դեմքերը մաշվել- սմքել էին փարիներից, աչքերը մեխի գլուխների էին նման, իսկ ձեռքերը կոշտացել էին հին ձեռնոցների պես՝ ամեն ինչ բռնելու պատրաստ (էջ 145):

Վերոնշյալ հատվածը կառուցված է թե՛ բազմաշաղկապությամբ, թե՛ անշաղկապությամբ, ինչպես նաև բառային կրկնությամբ և զուգահեռ կառույցների միջոցով: Ինչպես կարելի է տեսնել երկրորդ նախադասության թարգմանությունից, պահպանված չեն անգլերենին բնորոշ բացարձակ կառույցները, ինչը հանգեցրել է դիֆամեղեդայնությունը կորստի:

Վեպի երկրորդ մասն ավարտվում է երկրաբնակների պատճառով ոչնչացման եզրին կանգնած մոլորակի նկարագրություններով, որն ակներև է դառնում նույնիսկ եղանակի միջոցով. անգամ գարնանը Մարսում աշնանային եղանակ է.

*Somewhere above, beyond, **far off**, was the sun. Somewhere it was the month of April on the planet Mars, a **yellow month** with a **blue sky**. Somewhere above, the rockets burned down to civilize a **beautifully dead***

planet. The sound of their screaming passage was muffled by this dim, **soundproofed world, this ancient autumn world** (p. 177).

Ինչ-որ տեղ՝ վերևում, արևն էր հեռու-հեռվում: Ինչ-որ տեղ ապրիլն էր Մարս մոլորակի վրա՝ դեղնավառ ապրիլը կապուրակ երկնքով: Ինչ-որ տեղ վերևում հրթիռներն էին հուր-կրակ շնչելով վերուվար անում հրաշագեղորեն մեռած մոլորակը քաղաքակրթելու համար: Դրանց շաչ ու շառաչը խեղդվում էր այս կիսախավար, անձայնաթափանց աշխարհում՝ այս աշնանաշունչ հնավանդ աշխարհում (էջ 174):

Ուսումնասիրվող օրինակում ևս նկատում ենք բնագրի պատկերավորման միջոցների ուժգնացում թիրախ տեքստում, որը պայմանավորված է գունանունների և գեղարվեստական ոճին բնորոշ այլ ածականների ընտրությամբ, ինչպես օրինակ՝ **“yellow”** - «**դեղնավառ**» և **“blue”**- «**կապուրակ**», **“the rockets burned down”** - «**հուր-կրակ շաչելով վերուվար անել**», **“beautifully dead planet”** - «**հրաշագեղորեն մեռած մոլորակ**», **“screaming passage”** - «**շաչ ու շառաչը**» **“ancient autumn world”** - «**աշնանաշունչ հնավանդ աշխարհ**»:

Թարգմանվածքի բանաստեղծականությունն առավել նկատելի է հրաշալի հանգավորման և վերջին նախադասության մեջ «2» հնչյունով արտահայտված բաղաձայնայնության միջոցով, այն է՝ «Դրանց շաչ ու շառաչը խեղդվում էր այս կիսախավար, անձայնաթափանց աշխարհում՝ այս աշնանաշունչ հնավանդ աշխարհում», ինչը բացակայում է բնագրում:

Պատմվածաշարի վերջին՝ երրորդ մասում Մարսը հիմնովին կործանված է, իսկ մարդկային ցեղն՝ իսպառ բնաջնջված: Իրենց իսկ ձեռքով կործանվում են ոռոգողներ ու զանազան մեխանիկական սարքեր ստեղծողները, իսկ սարքերը շարունակում են առաջվա պես աշխատել:

Ընտրված հաջորդ երկու հատվածներում թարգմանիչը նորից դիմել է հուզարտահայտչական բառապաշարին՝ ապահովելու բնագրի պատկերավորության փոխանցումը:

*The house **gave ground** as the fire in ten billion **angry sparks** moved with flaming ease from room to room and then up the stairs* (p. 286).

Տունը տեղի տվեց, երբ տասնյակ միլիարդ ցասմավառ կայծեր հրաթև անկաշկանդությամբ խուժեցին սենյակից սենյակ և ապա սանդուղքով վեր ելան (էջ 280).

The fire crackled up the stairs. It fed upon Picassos and Matisse in the upper halls, like delicacies, baking off the oily flesh, tenderly crisping the canvases into black shavings. Now the fire lay in beds, stood in windows, changed the colors of drapes! (p. 287)

Ճարճապուն կրակը աստիճաններով տարածվում էր վեր: Որպես նրբահամ խորտիկներ **խժոեց Պիկասոյի և Մատիսի յուղաներկերը** վերին սրահներում՝ **լափլփելով ամբողջ յուղեղենն ու հոգաբարորեն ոլորելով կրավները սևացած գալարաբաշեղների պես:** Հերթը հասավ **մահճակալների վրա թավալվելուն, լուսամուկներից ծիկրակելուն, վարագույրները գունափոխելուն** (էջ 281):

Տվյալ օրինակներում դարձյալ հատկանշական է բառային ընթրությունը՝ **“angry”-«ցասմալառ», “with flaming ease”- «հրաթև անկաշկանդությամբ», “moved”- «խուժեցին»:**

Վերջին նախադասությունը՝ **“Now the fire lay in beds, stood in windows, changed the colors of drapes!”** անշաղկապության միջոցով ստեղծվում է հատվածի ռիթմամեղեդայնությունը, որտեղ **“lay in beds”** փոխաբերության իմաստը հաջողությամբ արտահայտվել է կոնկրետացում թարգմանական հնարով՝ **«մահճակալների վրա թավալվել»**, **“stood in windows”** փոխաբերության իմաստը՝ համատեքստային թարգմանությամբ, այն է՝ **«լուսամուտներից ծիկրակել»**, իսկ **“changed the colors of drapes”** հատվածը բառացի թարգմանությամբ՝ **«վարագույրները գունափոխելուն»:** Այստեղ հնարավոր էր կատարել նաև համատեքստային թարգմանություն՝ **«վարագույրները խանձելուն»:**

Եզրակացություն

Ընդհանուր առմամբ, թարգմանչին հաջողվել է պահպանել բնագրի թե՛ պատկերավորությունը, թե՛ ռիթմամեղեդայնությունը: Բանաստեղծական ոճին բնորոշ բառերի կիրառման նրա ռազմավարությունը հնարավորություն է տվել ոչ միայն ապահովել պատկերավորությունը, այլև փոխահատուցել անգլերենի և հայերենի կառուցվածքային տարբերություններով պայմանավորված՝ բնագիր տեքստի ռիթմամեղեդայնության կորուստը որոշ հատվածներում:

Ռիթմամեղեդայնության փոխանցման առումով դժվարություն է ներկայացնում հատկապես անգլերենի բաղաձայնայնությունը,

բազմաշաղկապությունը և դերբայական դարձվածների, մասնավորապես բացարձակ դերբայական դարձվածքների և նմանատիպ այլ կառույցների թարգմանությունը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

REFERENCES

1. Բրեդբերի Ռ. «Մարսյան Քրոնիկոն», /թարգմ.՝ Զ.Բոյաջյան/, Երևան, «Անտարես», 2015 : Bredberi R'. «Marsyan Qronikon», /t'argm.' Z.Boyajyan/, Er&an, «Antares», 2015 (in Armenian)
2. Մուրադյան Գ. Գիտաֆանտաստիկ դիսկուրսի գործառական դասակարգումը, «Կանթեղ» գիտական հոդվածներ, 4(69), Երևան, «Ասողիկ», 2016 : Mowradyan G. Gitafantastik diskowrsi gorc'ar'akan dasakargowmy', «Kant'egh» gitakan hodvac'ner, 4(69), Er&an, «Asoghik», 2016 (in Armenian)
3. Bradbery R., “The Martian Chronicles” , Санкт Петербург, КАРО, 2010
4. MacLean H. Translating Science Fiction: A Case Study. ATA Chronicle, 26(2), February 1997
5. Хажиева Г.Ф. Ритм прозы: История и теория вопроса. Весник Новгородского Государственного Университета, №43, 2007 : Hazhieva G.F. Rutm prozy: Istorija i teorija voprosa. Vesnik Novgorodskogo Gosudarstvzhennogo Universiteta, №43, 2007 (in Russian)
6. <https://bit.ly/3IPEOYh>
7. <https://bit.ly/3727grx>

LILIT BADALYAN - ON THE PRESERVATION OF RHYTHM IN THE TRANSLATION OF PROSE

Keywords: *prose, science-fiction, rhythm, melodic effect, asyndeton, polysyndeton, parallel structures, alliteration, inversion*

The paper aims at studying the role and function of rhythm in prose and the ways of preserving it in translation. The analysis is based on the material of “The Martian Chronicles” by Ray Bradbury and its Armenian translation by Z.Boyajyan. Bradbury’s prose stands out with vivid imagery built through

various lexical stylistic devices, colour words and onomatopieic words, and rhythm created by syntactical and phonetic stylistic devices.

On the whole, the translator succeeded in preserving both the imagery and the rhythm of the source text, the main challenges being the translation of alliteration, polysyndeton and absolute participial constructions. His strategy of employing poetic and bookish words enables him not only to provide the preservation of the imagery, but also to compensate for the loss of rhythm in some parts of the translation, for it is impossible to achieve rhythmical equivalence due to the structural differences between English and Armenian.

ЛИЛИТ БАДАЛЯН - СОХРАНЕНИЕ РИТМА В ПЕРЕВОДЕ ПРОЗЫ

Ключевые слова: проза, жанр научной фантастики, ритм, мелодичность, асиндетон, полисиндетон, параллельные структуры, аллитерация, инверсия

Цель настоящей статьи изучить роль и функции ритма в прозе и способов его сохранения при переводе. Анализ основан на материале «Марсианские хроники» Рэя Брэдли и его армянском переводе З. Бояджяном. Проза Брэдли отличается яркими образами, созданными с помощью различных лексико-стилистических приемов, именами цветов и онomatopieических слов, а также ритма, созданного с помощью синтаксических и фонетических стилистических приемов.

В целом переводчику удалось сохранить как образность, так и ритм исходного текста, при этом основные проблемы заключались в переводе аллитерации, полисиндетона и абсолютных причастных конструкций. Его стратегия использование поэтических и книжных слов позволяет ему не только обеспечивать сохранение образности, но и компенсировать потерю ритма в некоторых частях перевода, поскольку невозможно достичь ритмической эквивалентности из-за структурных различий между английским и армянским языками.

Ներկայացվել է՝ 10.04.2022

Գրախոսվել է՝ 23.04.2022